

Paminklas gimtajam kraštui

Antanas ŠIMKŪNAS

2014-03-03 11:12

Istorinės reikšmės projektą įgyvendina „Vermės“ leidykla rengianti ir leidžianti šimtatomę seriją monografijų (tarp jų ir „Daujėnų“ monografiją), skirtų buvusiems Lietuvos valsčiams.

Apie savo gimtąjį Daujėnų kraštą (Pasvalio r.) nemažai esu rašęs, išleidau knygelę, tačiau matau, jog tai tik pradžia. Labai daug ką dar reikia prisiminti apie šio krašto seniausią praeitį, jo žmones, jų kančias ir kovas už laisvę. Nors jau turime žuvusių partizanų ir tremtinių sąrašus, dar mažai žinome apie tragišką jų šeimų likimą, apie nuostolius, kuriuos mums padarė okupantai. Nors žinome, kokius kaimus nušlavė nuo žemės paviršiaus kolektyvizacija, tačiau ką paliksime ateinančioms kartoms apie tų kaimų gyventojus, jų likimus, papročius, tradicijas? Ką paliksime apie buvusį Daujėnų valsčių, apie čia gyvenusius ūkininkus, verslininkus, tarnautojus, ką jie patyrė okupacijų metais? Kas papasakos apie šio valsčiaus kraštovaizdžio raidą, apie miestelio ir kaimų architektūrą, kultūrą, archeologijos paminklus? Tiems, kurie šio darbo imsis vėliau, bus dar sunkiau. Visai nebeliks gyvų liudininkų, neliks senų sodybų ir jų gyventojų, niekas nebeištrauks iš senų skrynių istorinių nuotraukų ir dokumentų. Tad, kol galime, šio darbo turime imtis dabar.

Daujėniečiai ir ekspedicijos dalyviai Galinių kaime prie paminklinio kryžiaus žuvusiems partizanams *Jono Kliučiaus* nuotr.

Apie visa tai galvojau „Vermės“ leidykloje 2009 metais po pokalbio su leidyklos vadovu Petru Jonušu, visiškai pritardamas jo patriotiniam užsidedimui. Malonu, kad šiam projektui nuoširdžiai pritarė daujėniečiai. 2009 metų pabaigoje „Vermės“ leidykloje lankėsi daujėniečių delegacija, susižavėjusi leidyklos užmojais išleisti monografijas apie visus buvusius 400 Lietuvos valsčių. Šio susitikimo metu Daujėnų seniūnas Stasys Mackevičius ir „Vermės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas pasirašė „Daujėnų“ monografijos išleidimo sutartį. Ją sutarta išleisti 2014 metais, pažymint 460 metų sukaktį, kai Daujėnai pirmą kartą paminėti istoriniuose šaltiniuose bei Lietuvos valstybės atkūrimo 100-metį.

2010 m. birželio 14 – 23 dienomis surengėme pirmąją monografijos autorių ekspediciją į Daujėnus. Daugiau kaip 20 istorikų, žurnalistų, muziejininkų aplankė visus buvusio Daujėnų valsčiaus kaimus, kalbėjosi su gyventojais, užrašė daug prisiminimų, surado daug įdomių nuotraukų, archyvinių dokumentų.

Ekspedicijos pradžia neatsitiktinai pasirinkome birželio 14 –ąją – Gedulo ir vilties dieną. Pagal išankstinį susitarimą su seniūnija tą dieną Galinių kaime buvo iškilmingai atidengtas ir pašventintas paminklinis kryžius šioje vietoje žuvusiai didelei grupei partizanų. Ekspedicijos dalyviai girdėjo gyvų liudininkų prisiminimus apie tragišką praeitį, užrašė juos būsimai monografijai.

Daujėniečiai niekada nebuvo pasyvūs stebėtojai, kai mūsų kraštą niokojo caro žandarai ar sovietų okupantai. Daujėnietis istorikas Kazimieras Vyčas surinko daug įdomios medžiagos apie tai, kaip šio krašto gyventojai dalyvavo 1863 m. sukilime prieš caro valdžią. Smilgietis Juozapas Vadopalas subūrė gausų sukilėlių būrį, dalyvavęs kovose su žandariais. Už tai, kad sukilėlių būrys buvo įsikūręs Lebeniškių kaime netoli Žaliosios girios, caro valdžia visus šio kaimo gyventojus ištrėmė į Sibirą, o jų namuose apgyvendino rusų kolonistus. Sukilėlių vadas Juozapas Vadopalas buvo suimtas ir pakartas. Neseniai daujėniečiai Smilgiuose netoli buvusios Juozapo Vadopalo sodybos atidengė paminklą 1863 m. sukilimui atminti.

Prezidentūroje. Iš kairės: Daugalių mokyklos bičiulių pirmininkas, UAB „Vilava“ generalinis direktorius Antanas Vilūnas, anglų kalbos vertėja Leonora Zapereckienė, daujėnietė, klebono F. Eremino kapo prižiūrėtoja Marytė Mėkelytė, dr. Aldona Vasiliauskienė, Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas, Lietuvos respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Panevėžio vyskupijos kurijos kancleris dr. kun. Romualdas Zdanys, Panevėžio vyskupijos kurijos generalvikaras kun. Simas Maksvytis, „Daujėnų“ monografijos sudarytojas ir vyr. redaktorius Antanas Šimkūnas, Daujėnų seniūnas Vladas Vitkauskas. 2012 m.

kuriame dalyvavo daugiau kaip 20 daujėniečių. Tuomet raudonarmiečiai nužudė pirmuosius laisvės gynėjus. Dar daugiau aukų daujėniečiai sudėjo pokario metais. Kovose su okupantais žuvo daugiau kaip 60 Daujėnų valsčiaus partizanų. Vertingą medžiagą apie jų kovas parengė buvęs partizanas, politinis kalinys Stasys Masilionis ir Birželio sukilimo dalyvio duktė, tremtinė Nijolė Vadopalaitė.

Monografijoje daug vietos skiriame šio krašto šviesuoliams, atmintinoms vietoms. Pasakojama apie profesorių Antaną Vadopalą, kuris pokario metais buvo Daujėnų pradinės mokyklos vedėjas, išgelbėjo mokyklos pastatą nuo gaisro, kurį sukėlė strībų susišaudymas su

partizanais, vėliau studijavo žemės ūkio mokslus, apgynė habilituoto daktaro disertaciją, parašė net 16 vadovėlių bei brošiūrų apie agronomijos pagrindus. Daujėnų seniūnas Vladas Vitkauskas surinko įdomios medžiagos apie savo dėdę, profesorių, habilituotą daktarą Bronių Baginską, kuris daug metų vadovavo Žemės ūkio akademijos Agrochemijos katedrai, parengė mūsų krašto dirvožemio mikroelementų žemėlapius, parašė daug monografijų apie trąšų naudojimą. Skaudų likimą teko patirti jo broliui, veterinarijos mokslų daktarui Vladiui Baginskui. Baigęs Veterinarijos akademiją, jis dirbo Vaškuose, kur 1944 m. pabaigoje buvo suimtas už dalyvavimą 1941 m. Birželio sukilime ir nuteistas 10 metų lagerio. Monografijoje bus skelbiamas jo parašytas straipsnis „Nuo Pulciniškio iki Komijos lagerių“.

Baluškių kaime, kur buvo Pyragių sodyba, dabar stovi paminklas drąsiems šio krašto vyrams: Jurgiui, Povilui, Antanui ir Jonui Pyragiams. Trys jų padėjo galvas Lietuvos laisvės kovose. Garsus lakūnas Jonas Pyragius spėjo pasitraukti į Vakarus, 1975 m. mirė Australijoje. Svetima žemė priglaudė ir Girsūdų kaime gyvenusį arkivyskupą Juozapą Skvirecką, Šventojo Rašto vertėją. Jis mokėsi Smilgių mokykloje, kaip ir bažnytinės kanonų teisės daktaras, profesorius Juozapas Zeliauskas, miręs Romoje 1978 m. Apie šiuos garsius dvasininkus daug medžiagos surinko dr. Aldona Vasiliauskienė.

Baukų kaime prieš 100 metų gimė dailininkas Petras Rauduvė. Šiomet jubiliejaus proga netoli jo buvusios sodybos pastatytas ir pašventintas paminklinis akmuo. Apie šį garsų menininką įdomų straipsnį parašė poetas Mykolas Karčiauskas. Žurnalistė Marijona Varneckienė įdomių faktų surinko apie šviesaus atminimo daujėnietį Antaną Karoblį – Kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto signatarą.

Monografijoje skelbsime buvusio Daujėnų klebono Felikso Eremino dienoraštį apie tragišką pokarį. Ekspedicijos metu dr. Aldona Vasiliauskienė išaiškino įdomią istoriją, kaip klebonas išgelbėjo žydaitę Rachelę, pakrikštijo ją, suteikė Reginos vardą, išleido į mokslus. Tapusi gydytoja Regina daug metų dirbo Vilniuje, vėliau su šeima emigravo į Izraelį. Sovietmečiu, kai buvo draudžiama švęsti Vėlines, daujėniečiai matydavo, kai vėlai vakare prie Daujėnų kapinių sustodavo juoda „Volga“, o ryte rasdavo gėlėmis papuoštą kun. Felikso Eremino kapą.

Dr. Aldonos Vasiliauskienės rūpesčiu buvo sutvarkyti visi dokumentai, surinkti liudininkų parodymai, kad kun. Feliksui Ereminei po mirties būtų suteiktas Pasaulio teisuolio vardas ir apdovanotas Žūstančiųjų gelbėjimo kryžiumi. 2012 09 21 buvome pakviesti į Prezidentūrą, į iškilmingą kun. Felikso Eremino apdovanojimo ceremoniją. Žūstančiųjų gelbėjimo kryžių iš Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės rankų priėmė Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas. Priimdamas šį buvusiam Daujėnų klebonui Feliksui Ereminei po mirties skirtą apdovanojimą vyskupas pažymėjo, jog monografijos rengimas, ekspedicijos darbas padėjo išaiškinti šią humanišką istoriją, kurią galėjo palaidoti laiko dulkės.

Malonu pastebėti, kad laiko dulkes nušluostyti nuo mūsų krašto svarbių istorinių faktų, dramatiškų žmonių likimų mums padėjo ne tik ekspedicijos dalyviai. Atsirado nemažai savanorių, sužinojusių, kad rengiama tokia monografija. Vilnietė Vida Statkevičiūtė-Primakienė pasiūlė gausiai iliustruotą straipsnį apie savo senelį – savanorį. Panevėžietė bibliotekininkė Stasė Mikeliūnienė pasidalino įdomiais prisiminimais apie Daujėnus ir artimus žmones. Vieną dieną sulaukiau telefono skambučio net iš Gargždų. Paskambinusi Donata Leketienė pranešė, kad turinti savo dėdės Mykolo Tonkūno (1944 m. pasitraukusio į JAV) prisiminimus apie Joną Tonkūną (Juozo Tonkūno, buvusio švietimo ministro brolių), palaidotą Daujėnų kapinėse. Argi „Daujėnų“ monografijos nevertas faktas? Netrukus elektroniniu paštu gavau gerb. Donatos atsiųstus prisiminimus Malonus buvo ir daujėnietės Gintos Čingaitės telefono skambutis. Ji pasiūlė ir labai nuoširdžiai padirbėjo rengdama senomis nuotraukomis iliustruotą straipsnį apie gimtąjį Naujasodžio kaimą.

Renkant medžiagą apie buvusį Daujėnų valsčių, rengiant ekspedicijas didžiulę paramą monografijos autoriams suteikė Daujėnų seniūnas Vladas Vitkauskas, jo pavaduotoja Danutė Žalienė, buvęs seniūnas Stasys Mackevičius, pedagogai Stanislava ir Juozas Beniuliai, kraštotyrininkai Vladas Galvanavičius, Vilius Grabskis, Algimantas Krinčius ir daugelis kitų. Šiam darbui didžiulė paskata yra Pasvalio rajono savivaldybės, mero Gintauto Gegužinsko dėmesys kultūrai, istoriniam paveldui, leidybai.

Be abejo, didžiausios pagarbos ir padėkos nusipelno „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas, vadybininkė Živilė Driskiuvienė, redaktorai Neringa Balčiūnaitė, Tomas Petreikis, kalbininkė Vida Kasparavičienė, maketuotoja Violeta Barkauskaitė, fotografas Jonas Kliučius, kiti leidyklos darbuotojai, kurie su nepaprasta meile ir užsidegimu padeda kurti šį istorinį Daujėnų krašto paminklą.
